

Тыва Республиканың «Кызыл кожуун» муниципалдыг районнуң
муниципалдыг бюджеттиг ниити билигнин өөредилге чери
Терлиг-Хая ортумак ниити билиг школазы

Сайгарып көргөн.
Школаның өөредилге МК.

Куулар Н.В.
Куулар Н.В.

Протокол № 1
31.08. 2024ч.

Чөпшээрээн.
Өөредилге эргелекчизи
Ондуун В.В. /Ондуун В.В./

Бадылаан.

Школа директору
Салчак Д.Д.
Дужаал №178/д
31.08.2024ч

5-11 класстарнын
тыва чогаалга ажылчын программазы

Тургускан:
Тыва дыл, чогаал башкызы
Ондар А.И.

Терлиг-Хая, 2024

**Кол ниити өөрөдилгениң 5–9 класстарыңа
"Төрээн (тыва) чогаал» эртемниң чижек өөрөдилге программасы"**

ТАЙЫЛБЫР СӨС

Чогаал эртемниң өөрөдилге-методиктиг комплекзинге хамааржыр ажылчын программа «Кол ниити өөрөдилгениң 5–9 класстарыңа «Төрээн (тыва) чогаал» эртемниң чижек өөрөдилге программасын» (улаштыр – Программа) даянып, 5-7 класстарның «Төрээн чогаал», 8-9 класстарның «Тыва чогаал» өөрөдилге номнарыңа дүүштүр кылдыңган. Өөрөдилгениң Федералдыг күрүне стандартызының (улаштыр – РФКС) «Родной язык и родная литература» деп өөрөдилге кезээнде киирген «Төрээн чогаал» эртемин шингээткениниң түңнелдерин кичээнге алган. Программада Россия Федерациязының хамаатызының мөзү-шынар сайзыралыңа болгаш кижизидилгезинге хамаарышкан Концепциязында айыттыңган чүүлдерни болгаш Тыва Республиканың регионалдыг, этнокультурлуг онзагайларын, ол ышкаш Россия чоннарының хамааты ниитилелинге хамаарышкан эп-сеткил каттыштырылгасы, культуралар аразында чөптүг харылзаа тургузар сорулгаларының бүгү байдалдарын барымдаага ап, өөренип көргөн. Чижек Программаның кол таваа кылдыр дараазында хоойлу, доктаал, саавырлар алдыңган: – Конституция Российской Федерации (с изменениями на 01.07.2020 г.) ст. 26; – Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»; – Федеральный закон от 03.08.2018 г. № 317-ФЗ «О внесении изменений в статьи 11 и 14 Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации»; – Приказ Министерства образования и науки РФ от 17 декабря 2010 г. № 1897 «Об утверждении федерального государственного 4 образовательного стандарта основного общего образования» (в редакции приказа Минобрнауки России от 31 декабря 2015 г. № 1577); – Конституция Республики Тыва (с изменениями на 12.04.2019 г.) ст.5, 24; – Закон ВХ-I «О языках в Республике Тыва» от 31.12.2003 г. № 462 (с изменениями на 12.04.2019 г.); – Закон Республики Тыва от 21.06.2014 г. № 2562 ВХ-1 «Об образовании в Республике Тыва» (с изменениями на 02.06.2019 г.).

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЛИТЕРАТУРА ЭРТЕМИНИҢ НИИТИ

ХАРАКТЕРИСТИКАЗЫ Төрээн (тыва чогаал) эртеми – Тыва Республиканың школаларының өөрөдилге планында кирип турар кол эртемнерниң бирээзи. Уругларның делегей көрүүшкүнүн делгемчидеринге, хамааты туружун тодарадырыңа, угаан-бодалын, иштики сагыш-сеткилин хевирлээринге ук эртемниң салдары улуг. Россия Федерациязында өөрөдилге адырында «2100 чылдың школазы» төлөвилелдин чугула угланышкыннарының бирээзи уругларны амыдыралга белеткеп каары бооп турар. Школага шингээткен билиин амыдыралга чөптүг ажыглап, ниитилелге бодун таарымчалыг алдынып база шын ужур-уткалыг чурттап билир кижини белеткээринге эртем бүрүзү аразында харылзаалыг, өөрөдилге болгаш кижизидилге ужур-уткалыг. Чогаал эртеми – амыдыралдың көрүнчүү, ындыг болганда, төрээн (тыва) чогаал эртемин өөрөдириниң сорулгалары, оларны боттандыраарының ажылдары тыва чогаал эртемин амыдырал-биле холбаалыг, Россия чоннарының болгаш даштыкы чогаалчыларның чогаалдары-биле деңнелгелиг ханы сайгарып билир, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-бүдүштүг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээринче угланган. 5 Тыва чогаал

кичээлдериниң өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар. Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг, мөзү-бүдүжү чараш болурунга өөредир аргалыг база уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларны эстетиктиг көрүжү делгем болурун быжыглаар өөредиглиг болгаш кижизидикчи салдарлыг. Уругларны делегей көрүүшкүнүн делгемчидип, эстетиктиг негелделерин хандырып, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш ниитилел долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, ханы угаап боданып амыдыраарын чогаал кижизидер. Чечен чогаал-биле харылзаа уругларны угаап-боданып арга-шинээн сайзырадыр. Чогаалчыны делегейи, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныштырар арганы уругларга бербешаан, чогаал чоннуң амыдыралындан, улустуң аас чогаалындан, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазындан үндезинин ап турарын башкы билиндирер. Бодун долгандыр турар чүүл бүрүзүн үнелеп чурттаарын сүмелээн кандыгдаа чогаал уругнуң билиин делгемчидер, делегей-биле харылзааны тудуп өөрениринге чаңчыктырар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле чоок таныштырарынга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарны чогаалдары-биле деңнеп, чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып өөрениринге чаңчыктырар. Амыдыралды чүгле сеткил-хөлээшкенин хүлээп эвес, а янзы-бүрү талаларындан медреселдиги-биле сайгарып чаңчыгарын уругларга өөредири – төрөөн чогаал эртемниң сорулгазы, ынчангаш чогаалды төөгү, бойдус, философия, психология, педагогика, уран чурулга болгаш өске-даа эртемнер-биле холбаштырып, сайгарып шингээттирери дыка чугула. Ынчангаш чогаал эртемни «кижи дугайында эртем», «амыдыралдың ному», «уран-чечен шинчилел» деп адап турары анаа эвес. 6 Өөредилгениң «Филология» кезээнде «төрөөн (тыва) чогаал» болгаш «төрөөн (тыва) дыл» эртемнери аразында сырый холбаалыг, ук эртемни өөренигиниң түңнелинден төрөөн дылынга ынаа, хумагалыгы, тыва чогаалды, Тываның төөгүзүн, алдарлыг кижилерин билир арга-шинээ тодарттынар. Тыва чуртунуң ёзулуг хамаатыларын хевирлээр өөредилге болгаш кижизидилге айтырыглары ийи эртемни Тываның төөгүзү, географтыг девискээри дугайында болгаш өске-даа эртемнерни сырый холбаштырып өөрткенинден боттаныр. Уругларны аас болгаш бижимел чугаазын байыдары, кандыг-даа байдалдарга дүүштүр чугаа культуразын сагып билири, харылзаажылганың шын, чогумчалыг талаларын ажыглап шыдаар арга, мергежилдерни шингээттирери чогаал болгаш дыл кичээлдериниң чергелешкек үндезин сорулгалары болуп турар. Ындыг болганындан чогаал дылының уран-чечен аргаларын ханы сайгартып өөредир ажылдар сөс бүрүзүнүң онзагайын эскерер, лексиктиг уткаларынга дүүштүр аас болгаш бижимел чугаага төрөөн дылының чаражын илередип билиринге, чөптүг ажыглаарынга, лингвистиктиг ханы сайгарылгалыг ажылдарны кылып өөрениринге, боданырынга уругларны чаңчыктырар, кижизидер. 5-ки класстан эгеллеп уруглар мурнунда класска өөрениген билиглерин улам быжыглап, улаштыр кол ниити өөредилгениң негелделеринге дүүшкен литература теориялыг терминнер-биле таныжар, чечен чогаалдың дылының чурумалдыг аргаларының чогаалга салдарлыгын илередип, найырал, төөгү, бойдус камгалалы болгаш өске-даа темаларга бижиттинген чогаалдар-биле таныжылгазын уламчылап, сайгарып өөренир.

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЛИТЕРАТУРА ЭРТЕМИН ӨӨРЕДИРИНИНЦ

СОРУЛГАЛАРЫ Сорулга: төрөөн (тыва) чогаал эртеминге даянып, сагыш-сеткил, делегей көрүүшкүнү делгем, чаагай үзел-бодалдыг, чогаадыкчы аргашинектиг, кижилер аразында харылзажылганың бүгү талалыг кылдыныгларын билир, бедик хамааты туруштуг кижини өөредип, кижизидип, сайзырадырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары. Сорулгаларын күүседиринин аргалары: – амыдыралды бүгү талалыг онзагай көргүзөр уран чүүлдүн бир хевири болур чечен чогаалды чүглө сагыш-сеткил хайныышкыны-биле хүлээп номчуурун эвес, а номчаанын ханы сайгарып, бодунуң бодалын (туружун) бадыткалдыг тайылбырлап база өскелернин туружун (бодалын) дыңнап, өөренип, деңнеп өөрениринге чаңчыктырары; – чогаал, сөзүглел төрөөн чонунуң ыдыктыг үнелеринин, чаңчылчаан амыдыралының үндезинин илереткен чепсек дээрзин билиндирери; – төрөөн (тыва) болгаш Россия чоннарының биче буурай база делегей чоннарының чогаалдарын сайгарып өөрениринге төрөөн дылдың үнезин, ооң эгээртиңмес байлаан медеделдиги-биле ажыглап өөренирин билиндирер ажылдар; – чечен чогаал авторнуң онзагай, бот-тускайлаң, уран-чечен делегейи, уран чүүлдүн бир хевири дээрзин таныштырар ажылдар; – чогаал эстетиктиг болгаш мөзү-шынар илередир чепсек дээрзин тодарадыр ажылдар; – тема болгаш идеяны тодарадырынга сөзүглелдин ужур-утказын, дылының уран чурумалдыг аргаларының, тургузуунуң онзагайын, бижиттинген аянын тодарадыр ажылдар; – тыва чогаалды өске чогаалдар-биле, уран чүүлдүн өске хевирлерибиле деңнеп сайгарар ажылдар; – уругларның чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр ажылдар; 8 – класска азы бот-тускайлаң номчаан чогаалдарынга хамаа-рыштыр шүгүмчүлелдиг чүүлдери, үнелелдери бодунуң деңнели-биле угаап-бодап, шын чугаалап, бижип өөрениринге чаңчыктырар ажылдар; – чогаалда чуруттунган амыдыралды бүгү талазындан өөренип көрүп, чогаал маадырларынга, хөделиишкиннеринге хамаарыштыр бодунуң хамаарылгазын, туружун илередип өөренирин хевирлээр ажылдар; – аас болгаш бижимел ажылдарга бодалын чогаал сөзүглели-биле бадыткап, тода илередип өөредиринге угланган ажылдар; – бижимел чугааның хевирлерин (тоожуушкун – бердинген чижекке дүүштүр сөзүглелди тургузары; угаап-сайгарары – айты-рыгларга бижимел харыы бээри; тодарадып бижири – маадырның ха-рактеристиказын тургузары) күүседип өөрениринче угланган ажылдар; – бодунуң көрүжү-биле сөзүглел чогаадып шыдаар база чуруктарга даянып, чогаадыкчы арга, мергежилди сайзырадыр ажылдар; – өске чоннарның ёзу-чаңчылдарын сонуургаар, кижилер-биле эпигчөптүг харылзажылганы кижизидеринче угланган ажылдар; – кандыг-даа чогаалдарны номчуп, амыдыралчы билиглерни шингээди ап, хостуг үезин шын ажыглап өөредир ажылдар; – чечен чогаал – чогаалчының (авторнуң) делегейи, ооң амыдыралды номчукчуга таныштырарының хуу көрүжү дээрзин уругларга таныштырары, угаан-меделеринге быжыглаар ажылдар; – номчаан чүүлүн сайгарылгалыг хүлээп ап көрүп, бодунуу-биле тайылбырлап билиринге чаңчыктырар ажылдар; – чечен чогаалды меделердиг, утказын ханы билип номчууру ажыктыг, өөредиглиг, кижизидилгелиг дээрзин билиндирип, бот-тускайлаң ном номчуурунга хереглелин хандырып, чаа чогаалдарны сонуургап номчуурунга кижизидер ажылдар; – тыва дылынга, ёзу-чаңчылдарынга хумагалыг болурун кижизидер ажылдар; 9 – чогаалдарга болгаш уран чүүлдүн өске хевирлеринге даянып, кижизиг аажы-чаңга, хамааты бот-меделери

бедик, төрөөн чуртунга шынчы чорукка кижизидер ажылдар; – өөреникчилерниң аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр ажыл-чорудулга.

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЛИТЕРАТУРА ЭРТЕМИНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕ ПЛАНЫНДА
ТУРУЖУ Россия Федерациязының өөредилге черлеринге чогаал эртемин албан өөредир сүмө ёзугаар өөредилгениң Федералдыг базистиг планында кол ниити болгаш ортумак (долу) өөредилгеге төрөөн (тыва) чогаал эртемин шингээдир 4 дугаар вариантыны боттандыраарынче угландырган турган¹. Ук вариант ёзугаар төрөөн (тыва) чогаалды өөредириниң хуваалдазын 5–9 класстарга тус-тузунда 102 шакка үлелгелиг берген. Россия Федерациязының өөредилге яамызының доктаалдары болгаш дужаалдары база Россия Федерациязының өөредилге черлеринге чижек өөредилге планнарынга, Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызының кол ниити болгаш ортумак (долу) өөредилгеге төрөөн (тыва) чогаал эртемин шингээдиринге шактар үлелгезинге чаңгыс эвес өскерилгелер тургулай бээрин болгаш ажылчын программаның тургузукчуларынга ортумак байдалды тургузарын чугулага ап, бердинген Программада төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөрениринге 68 шакты чижеглей кылган.

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЧОГААЛ ЭРТЕМИН КОЛ НИИТИ ӨӨРЕДИЛГЕ
ДЕҢНЕЛИНГЕ ШИНГЭЭТКЕНИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ.

Сагыш-сеткил делегейин хевирлээринге хөй талалыг салдарлыг төрөөн (тыва) чогаал эртемин өске эртемнер-биле холбаштырып өөредири үстүнде салдынган сорулганы чедип алырынга дээштиг. Төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөренигиниң түңнелдери предметтиг, метапредметтиг база боттускайлаң бооп илерээр. Бот-тускайлаң түңнелдер төрөөн дылынга, черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг; хамааты бот-медерели бедик, ада-чурт төөгүзүн, культуразын үнелеп билир; номчулгага сонuurгалдыг, чогаадыкчы ёзу-биле боданып шыдаар; өг-бүле, хөй-ниити база күрүне чергелиг хоойлу-дүрүмнү сагып чоруур, сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чараш, эптиг-чөптүг аажычаңныг кижиниң хевирлеттингенин база төрөөн (тыва) чогаалга өөрениген билииниң деңнелин илередир. 17 Предметтиг түңнелдер төрөөн (тыва) чогаалга өөрениген бүгү теориялыг билиглерин (чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн, композициязының тургузуун, дылының уран чурумалдыг аргаларын дээш о.ө.) шингээткенин, уран чүүлдүн янзы-бүрү хевирлери-биле чогаалдың идеязын деңнеп, ханы сайгарып билир, чогаадыкчы арга-шинээ бедик номчукчунун хевирлеттингениниң түңнелин илередир; аас болгаш бижимел чугаазы сайзыраңгай, чугааның байдалынга дүүштүр бодалдарын тода илередип шыдаар арга-шинээн тодарадыр. Метапредметтиг түңнелдер билиг шингээдириниң бот-хуу ажылчорудулгазын углап-баштап, аайлап билир, ниитилелге бодун шын алдынып, бодунуң туружун, үзел-бодалын камгалап билир, өөредилгени төрөөн (тыва) чогаал эртеминден дашкаар шингээдип өөренигини, тыва литератураның укталган дөстөрүн болгаш ооң төөгүзүнүн үе-чадаларының онзагай демдектерин, чогаал сайгарылгазын улустуң аас чогаалы, эртебурунгу түрк бижиктин тураскаалдары, төөгү, география дээш оон-даа өске эртемнер-биле сырый харылзаалыын тодарадып, бүгү эртемнерни чергелештир шингээдип өөренир арга, мергежилдерни билирин тодарадыр.

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЛИТЕРАТУРА ЭРТЕМИНИҢ УЖУР-УТКАЛЫГ КЕЗЭЭ

5 класс.

Улустун аас чогаалы Тоолдар. Дириг амытаннар дугайында тоолдар: «Чеди иелиг ЧесМыйыс», «Кускун биле үгү». Хуулгаазын тоолдар: «Тос оолдуг Доктагана кадай». Анаа тоолдар: «Чаңгыс ой аъттыг үш алышкы», «Балыкчы Багайоол». Фольклор. Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Тывызык. Авторлуг тоолдар. Кудажы К-Э. К. «Кым эң ажыктыгыл?». Сюрюн-оол С. С. «Карактар дугайында маргылдаа». Чулдум Ч. М. «Тарааның тывылганы». Эргеп М. С. «Хек чүге ыраажы болганыл?», «Чартык арбай». Тыва проза Куулар Н.Ш. Тоожу «Танаа-Херелдин чуртунда» (шилиттинген эгелер). Кужугет М. А. Чечен чугаа «Азыранчып чорааш...». Саган-оол О. К. Чечен чугаа «Эжишкилер». Сарыг-оол С.А. «Эдер амытаннар» (тоожудан эге). Сувакпит О. О. Чечен чугаа «Аът чарыжы». Суван Ш. М. Тоожу «Хүн-Херелден аалчылар», чечен чугаа «КараБаштыг». Сюрюн-оол С. С. Чечен чугаа «Ус-кушкаш». Өлчей-оол М.К. «Тергелиг аът» («Хөөрээрниң чугаалары» деп номдан). Чадамба Л. Б. Тоожу «Аян-чорук» (шилиттинген эгелер). Эргеп М. С. Тоожу «Өдүгенде чайлаг» (шилиттинген эгелер). Тыва поэзия Иргит Л. Х. Басня «Теве». Кюнзегеш Ю. Ш. Шүлүк «Сиген шөлүнге», «Эзимнерниң ыры». Лудуп Р. Д. Шүлүк «Таваар, маажым бадып келгеш...». Пюрбю С. Б. Шүлүк «Ынак Тывам». Серен С. С. Басня «Ном биле Портфель». Сарыг-оол С. А. Шүлүк «Ном», «Маадыр Чүргүй-оол». Сувакпит О. О. Шүлүк «Россияга алдар», «Кечил-оолдун солдаттары»; басня «Арзылаң биле Пар». 11 Үержаа А. (А. Ү. Күжүгет). Шүлүк «Ие дылым». Тыва драматургия Донгак Э. Л. Шии «Буянныг амытаннар». Россия чоннарынын литературазы. Делегей литературазы. Леонардо да Винчи. Притчалар. «Итпиктер болгаш оларның оолдары», «Пеликан». Муса Джалиль. Шүлүк «Укчугаштар». Санги В. М. Тулаага ужуражышкын («Баштайгы олча» / «Время добычи» деп номдан). Литература теориязы Деңнелге. Улустун аас чогаалы. Тоолдар. Эпитет. Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Тывызыктар. Пейзаж. Авторлуг тоолдар. Диригжидилге. Басня. Шээжилээр чогаалдар Кюнзегеш Ю. Ш. «Сиген шөлүнде». Сарыг-оол С. А. «Ном». Сувакпит О. О. Басня «Арзылаң биле пар», шүлүк «Россияга алдар». Үержаа А. Шүлүк «Ие дылым».

5-КИ КЛАССТЫ ДООЗУП ТУРА, ӨӨРЕНИКЧИНИҢ ШИҢГЭЭДИР КОЛ БИЛИГЛЕРИ БОЛГАШ МЕРГЕЖИЛДЕРИ

Предметтиг түңнелдер Өөреникчилер шиңгээдип алыр: – чогаалдың темазын болгаш идеязын тодарадып билир; – дылдың чурумалдыг аргаларын, чогаалда ооң салдарын тодарадып билир; – улустун аас чогаалының онзагайын илередип, ооң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарып билир; – улустун аас чогаалында мөзү-шынар айтырыынга хамаарыштыр хар-назынынга дүүштүр тайылбырлыг сайгарылганы кылып билир; – тоолдарның өөредиглиг ужур-утказын, кижизидикчи салдарын тайылбырлап билир; аас чогаалының дылының онзагайын тодарадып билир; – маадырларның психологтук байдалын тодарадып, характеристика берип, өске маадырлар-биле деңнелгелиг сайгарылганы кылып шыдаар; 6 18 – чогаал үзүндүлерин медреселдиг номчуп база утказын сөзүглелге дүүштүр тода эдерти чугаалап билир; – маадырларның хөделиишкиннеринге бот-хуузунун хамаарылгазын чогаал сөзүглелинге даянып, бадыткалдыг тайылбырлап билир; – чогаалды улустун аас чогаалы-биле холбаалыг өөредири, оларның аразында харылзааны тодарадып билир; – чогаалды рольдап

аянныг номчуур; – өөрөнгөн чогаалдарында мөзү-шынар айтырыынгa база амыдыралда үнелерни (маадырларның буянныы, эвилең-ээлдээ болгаш сагыш човаачалы, каржы аажы-чаңны эвилең чоруктуң ажып тиилээри дээш о.ө.) сайгарып билир; – сөзүглелге план тургузуп билир; – сөзүглелди план ёзугаар тода азы шилилгелиг эдерти чугаалаары; – пейзаж – чогаалдың уран аргаларының бирээзи дээрзин билир; – салдынган айтырыгларга аас-биле азы бижимел долу харыылап шыдаар; – чогаалда тоожукчу маадырның овор-хевирин ылгап билир; – чогаалда маадырларның хөделиишкиннеринге бодунуң хамаарылгазын илередип шыдаар, чогаалда болуушкуннарның амыдыралбиле холбаалыын эскерип билир; – төлевилел, презентацияларны кылып билир (башкының удуртулгазы-биле). Өөреникчи шингээди ап шыдаптар аргалыг: – уран-чечен чогаалдың кижиниң чуртталгазында таарымчалыг салдарын тодарадып билир; – улустуң аас чогаалында көдүртүнгөн мөзү-шынар айтырыын бодунуң көрүжү-биле тайылбырлап билир; – улустуң аас чогаалының жанр талазы-биле хөй талалыын сайгарып билир; – хуулгаазын тоолдарның өске тоолдардан ылгавырлыг онзагайларын тодарадып шыдаар; – тоолдарның угаан-медерел сайзыраарынга салдарлыын тодарадып билир; – буян, эвилең-ээлдек, чөптүг чорук, төрөөн черинге ынакшыл, улуг кижилерге хүндүлел болгаш оон-даа өске шынарларга хамаарышкан мөңгө билиишкиннерни тодарадып шыдаар; – үлегер домактар – фольклорнуң биче хевирлери дээрзин тодарадып билир;⁷ 19 – өөрөнгөн тыва үлегер домактарның ханы утказын сайгарып билир; – үлегер домактарга даянып, кижини долгандыр делегей болгаш амыдырал дугайында өөредиглиг сөстөрниң утказын тодарадып билир; – өөренип турар чогаалдарын жанр аайы-биле ылгап шыдаар, оларның фольклор үндезинниин илередип билир; – авторлут тоолдарның идеялиг утказының онзагайын, оларның чоннуң тоолдары-биле харылзаалыын, дөмей болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып шыдаар; – тоолдар маадырларының аажы-чаңынга, оларның хөделиишкиннеринге үнелелди берип билир; – басняларда кижилерниң багай аажы-чаңын: мегелээрин, бодун өрү көрдүнөрин, мугулай чоруун сойгалап болгаш сайгарарып билир; – басняда дылдың чурумалдыг аргаларын тып, чогаалдың идеялиг утказын илередиринге салдарын тодарадып билир; – улустуң аас чогаалында чоннуң мерген чугааларының өөредиглиг ужур-утказын тодарадып билир; – пейзаж дузазы-биле маадырларның иштики аажы-чаңын (психологтуг байдалын) илередип билир; – чогаалда дылдың чурумалдыг аргаларын: деңнелгени, эпитетти, диригжидилгени, метафораны тып, тема болгаш идеяны тодарадырынга оларның салдарлыын сайгарып билир; – чогаалда диалогтарның, монологтарның салдарын тодарадып билир; – чогаалдың идеялиг ужур-утказын база чогаал маадырларының овор-хевирин илередиринге авторнуң туружун бодунуң билип турар шаабиле тодарадып билир; – чогаалчыларның чогаадыкчы намдарында солун, төөгүлүг болуушкуннарны дыннап, сактып ап чоруур; – чечен чогаалды сайгарарының эге чадазын билир, кол болгаш ийииги черге маадырларның дугайын бодунуң көрүжү-биле үнелеп билир; – чечен чогаалда улустуң аас чогаалының салдарын эскерип, тодарадып билир; – өөренип шингээткени литературлут терминнерни ажыглап (бойдус чурумалы дээш о.ө.), чогаалды шингээткен билиинге дүүштүр сайгарарып билир; – чогаалда кол маадырның өскелерден ылгалдыг аажы-чаңын тодарадып билир; – Тожу чонунуң диалектизин сактып ап, онзагайын тодарадып билир;⁷ 20 – план ёзугаар долу

азы шилилгелиг аас-биле (бижимел) эдerti чугаалап билир; – төөгүлүг болуушкуннарга даянып, чогаалды сайгарып билир

5-ки класстың тыва чогаал кичээлдеринин календарь-тематиктиг планы.

Өөредилге планы-биле шупту-68 шак. Неделяда-2 шак.

Программазы:Тыва аас чогаал болгаш литература, Кызыл,2022ч
Ному:Автору:М.А. Күжүгет, Л.Х. Ооржак, Е.Т. Чамзырын, А.С. Шаалы
Төрөөн чогаал, 5кл. Кызыл-2022ч

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Ай, хүнү	
			План	Факт
1	Кириилде кичээл. «Ном дугайында сөс	1		
2	С.Сарыг-оол «Ном»	1		
3	Ю.Кюнзегеш «Сиген шөлүндө»	1		
4	Деңнелге	1		
5	С.Сарыг-оол «Эдер амытаннар»	1		
1 кезээ. Эгээрттинмес эртине- байлак-аас чогаал				
6	Улустун аас чогаалы.	1		
7	Тоолдар	1		
8	Хуулгаазын тоолдар	1		
9	«Тос оолдуг Доктагана кадай»	1		
10	Анаа тоолдар	1		
11	«Балыкчы Багай-оол»	1		
12	«Чаңгыс ой аъттыг үш алышкы»	1		
12	Дириг амытаннар дугайында тоолдар	1		
13	«Чеди иелиг Чес-Мыйыс».	1		
14	«Кускун биле Үгү».	1		
15	ЧТ: Эпитет дугайында билиг	1		
16	Леонардо да Винчи «Итпиктер болгаш оларның оолдары»	1		
17	Пеликан	1		
18	Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр	1		
19	Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр дугайында билиг	1		
20	Аас чогаалының биче хевирлери	1		
21	Триада	1		
21	Тывызыктар	1		
22	Тывызыктар дугайында билиг	1		
2 кезээ. Аас чогаалындан ужукталгаш...				
23	К.Кудажының «Кым эң ажыктыгыл?»	1		
24	М.С. Эргеп «Чартык арбай»	1		
25	Салим Сүрүң-оол «Карактар дугайында маргылдаа».	1		
26	Ч. Чүлдүм. «Тарааның тывылганы».	1		
27	М. Эргеп. «Хек чүге ыраажы болганыл?».	1		
28	Авторлуг тоолдар	1		
29	Олег Сувакпит «Арзылаң биле Пар».	1		

30	Басня дугайында билиг.	1		
31	С.Серен. «Ном биле портфель»	1		
32	И.Крылов «Каарган болгаш дилги»	1		
33	Ч/т: Диригжидилге дугайында билиг.	1		
34	Л.Иргит «Теве»	1		
3 кезээ. Чаштар делегейиниң көрүнчүү...				
35	Л.Б. Чадамба.«Аян-чорук». «Ужар» деп эге. «Кайгамчык-ла» деп эге.	1		
36	Л.Б. Чадамба. «Аян-чорук». "Азас"	1		
37	Ө. Монгуш «Тергелиг аът»	1		
38	Олег Саган-оол. «Эжишкилер».	1		
39	Пейзаж дугайында билиг	1		
40	О.Ө Сувакпит «Аът чарыжы»	1		
41	Монгуш Эргеп «Өдүгенде чайлаг». «Шулун», «Уялыг-Мыйыс». "Чараш мал"	1		
42	Монгуш Эргеп «Бүгү кежик –Чер – иеде». «Изиг маргылдаалыг кичээлдер»	1		
43	Шаңгыр-оол Суваң. «Кара-Баштыг».	1		
44	Роман Лудуп «Таваар, маажым бадып келгеш».	1		
4 кезээ. Хуулгаазыннар делегейи				
45	Ш.М.Суваң «Хүн-Херелден аалчылар» деп тоожудан эгелер	1		
46	Ш.М.Суваң «Хүн-Херелден аалчылар» деп тоожудан эгелер	1		
47	Николай Куулар. «Танаа-Херелдин чуртунда». «Чайлагга таныжылга», «Элдептиг куй», «Танывазы оранда чаа таныш».	1		
48	Николай Куулар. «Танаа-Херелдин чуртунда». «Тоол ораны» деп эгелер.	1		
49	Николай Куулар «Танаа-Херелдин чуртунда». «Тоол чуртундан дезишшин», «Аалчыларга бүзүрел читкен».	1		
50	Эдуард Донгак «Буянныг амытаннар».	1		
51	Эдуард Донгак «Буянныг амытаннар».			
5 кезээ. Ыдыктарым				
52	Сергей Пюрбю. «Ынак Тывам».	1		
53	О.Сувакпит «Россияга алдар»	1		
54	А.Үержаа «Ие дылым»	1		
6 кезээ. Тиилелгениң сылдыстары.				
55	С.Сарыг-оол «Маадыр Чүргүй-оол»	1		
56	Муса Джалиль «Укчугаштар»	1		
57	М.Сундуй «Дайынчылар»	1		
58	О.Сувакпит «Кечил-оолдуң солдаттары»	1		
7 кезээ. Дириг амытаннар делегейи				
59	Ю.Кюнзегеш «Эзимнерниң ыры»	1		
60	А.Куулар «Сыын мунупкан»	1		

61	ЧСК «Бир эвес мен сыын мунупкан болзумза»	1		
62	С.Сүрүң-оол «Ус-кушкаш»	1		
63	Тыва улустун ыдыктыг чаңчылдары	1		
64	М.Күжүгет «Азыранчып чорааш»	1		
65	«Азыранчып чорааш»	1		
66	В.Санги «Тулаага ужуражыышкын»	1		
67	ЧС Чогаадыг «Аас кижиктин кужу ужуп келген»	1		
68	Частырыглар-биле ажил	1		

6 класс

Улустун аас чогаалы Мифтер болгаш тоолчургу чугаалар. «Ай, хүн», «Үгер канчап дээрже үне бергенил?», «Кижиканчап эң-не күштүг амытан болганыл?», «Чеди-Хаан сылдыс», «Күскениң чылга киргени», «Үттүг-Хая дугайында тоолчургу чугаа», «Хайыракан дагларының дугайында», «Теве-Адар». Төөгү чугаалар. «Амыр-Санаа дугайында төөгү чугаа», «Кыры сөөгү», «Хөөмейлээр Бүдүкпен». Улустун ырлары. «Кадарчы», «Ала караан дешкен болза», «Межегей», «Самагалдай», «Хандагайты», «Очаландан кедилерин», «Тооруктук долгай тандым», «Өдүген-Тайга», «Чашпы-Хем». «Алды баштыг Кара-Дагны», «Дөге-Баары». Улустун ырлары. Кожамыктар. Алгыш-йөрээлдер. Хам алгыштары. Авторлук тоолдар. Сарыг-оол С. А. «Агар-Сандан ыяш». Тыва проза Дуюнгар М. М. Чечен чугаа «Хлеб». Сарыг-оол С. А. Чечен чугаа «Ол-ла Маскажык». Сувакпит О.Ө. Чечен чугаа «Буянның сергези». Суван Ш. М. Чечен чугаа «Кижик-Бүрүс», «Азыранды». 12 Тока С. К. Роман «Араттын сөзү» (шилииттинген эгелер). Ойдан-оол Х. М. Тоожу «Эзир» (шилииттинген эгелер). Тыва поэзия Даржай А. А. Шүлүк «Өггө йөрээл». Доржу М. Б. Шүлүк «Экии, Тывам!». Козлова С. В. Шүлүк «Аъттыг-шеригжи кыс». Кудажы К-Э. К. Басня «Маргылдаа». Молдурга С. Б. Шүлүк «Амытаннар чылы». Сарыг-оол С. А. Шүлүк «Күс». Сүрүн-оол С.С. «Аът биле оор». Тыва драматургия Көк-оол В. Ш. Шии «Чаргы». Танова Е. Т. Шии «Илбилиг согун». Россия чоннарының литературазы. Делегей литературазы. Братья Гримм. Тоол «Ак чылан». Бурят улустун аас чогаалы. Алтаргана. Крылов И. А. Басня «Шиижек биле көгө буга». Неверов А. С. Тоожу «Аъттыг-чемниг Ташкент хоорай» (шилииттинген эгелер). Оралбаев У. О. Шүлүк «Тыва черге мөгейиг». Литература теориязы Мифтер, тоолчургу чугаалар болгаш төөгү чугаалар. Ыр, кожомык дугайында билиг. Тыва улустун ырылары. Гипербола болгаш литота дугайында билиг. Басня дугайында билиг. Чогаал маадырының дугайында билиг. Проза болгаш шүлүк чогаалының ылгавырлыг талалары. Шээжилээр чогаалдар Доржу М. Б. Шүлүк «Экии, Тывам!». Кудажы К-Э. К. Басня «Маргылдаа». Сарыг-оол С. А. Шүлүк «Күс». Тока С. К. Тоожу «Араттын сөзү» («Мерген» деп эгеден үзүндү).

6-ГЫ КЛАССТЫ ДООЗУП ТУРА, ӨӨРЕНИКЧИНИҢ ШИҢГЭЭДИР КОЛ БИЛИГЛЕРИ БОЛГА МЕРГЕЖИЛДЕРИ

-гы классты доозуп тура, өөреникчилер дараазында арга-мергежилди шингээди алырлар: – алгыш-йөрээлдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглап билир; – чогаалдардан алдынган үзүндүлерге аттарны чогаадып, цитаталыг планны тургузуп билир; – номчаан чогаалдарының кол-кол болуушкуннарын, аразында харылзааларын тодарадып шыдаар; – шээжи-биле өөрөнгөн чогаалдарын шын, аянын, тода эдерти чугаалап билир. – өөрөнгөн чогаалдарының утказын болгаш ында болууш-куннарын дес-дараалай чугаалаар болгаш оларга презентацияны тургузарын билир; – чогаалда чуруттунган кол болгаш ийиги чергениң маа-дырларын тодарадып, оларга аас болгаш бижимел характеристикаларны берип шыдаар; – өөренип эрткен сөзүглелдериниң уран-чеченин сайгарбышаан, оларның ужур-дузанын тайылбырлап шыдаар; – чогаалдың утказын чугаалаарының аңгы-аңгы хевирлерин (делгеренгей, шилилгелиг, допчулай) чорудуп билир; – номчаан чүүлүнге бодунуң хамаарылгазын илеретпишаан, кыска үнелелди бижип шыдаар; – өөрөнгөн чогаалдарыңа аас болгаш бижимел ажылдарны күүседип билир; – словарьларны ажыглап билир болгаш оларны номчаан

чогаалдарында хамаарыштыр чөптүг ажыглаар; – немелде литература-биле база улуг улустун медээлери-биле ажылдап билир болур ужурлуг. Предметтиг түннелдер Өөреникчилер шингээди алыр: 21 – шүлүктүн темазын болгаш идеязын бодунун көрүжү, чижектербиле тодарадып билир; – аянын номчулганы негелде ёзугаар күүседип билир; – тоолчургу чугааларның идеялиг утказы-биле ажылдап билир; тыва чоннун аажы-чаңында мөзү-шынарының бедии, чөптүг, шынчызы, төрөөн черинге шынчы бараан болуру дээш о.ө. овор-хевир дугайын бодунун угаап, билип турары-биле бадыткалдыг чижектерлиг харыылап шыдаар; – төөгү чугаа – аас чогаалының бир тускай жанры деп билип, шингээди; – төөгүлүг бадыткалдыг чижектерге даянып, сөзүглелдин утказын ажыдып билир; – чоннун төөгүзүн, чаңчылчаан ёзу-чаңчылдарын, улустун ырларында кижинин иштики дегелейин өөренир; – улустун ырларын күүседип билир; – алгыштар – аас чогаалының эң-не эртеги үеден бээр тускай, шүлүк тургузуглуг жанры деп билип, шингээди; – өөрөнгөн тоолдарында дөмөйлөштүр бодунун тоолдарын чогаадыр; – бурят болгаш тыва үштөөн одуругларның онзагайын тодаргайлап билир (аас чогаалының бир хевирин); – басняда авторнун туружун, сюжет-композициялыг онзагайын тодарадып билир; – «басня» деп терминни, аңаа хамаарышкан сөстөрүн ажыглап тура, сөзүглелди сайгарып билир; – басняның өөрөдиглиг талазын сайгарган чугаага киржир; – басняны рольдап аянын номчуур; – проза чогаалындан үзүндүнү аянын номчуп күүседир; – чогаалда персонажтар-биле диалог чугаа тургузуп шыдаар; – тоожунун маадырларында деңнелгелиг характеристика берип билир; – маадырларга портрет тургузуп билир; – чаңгыс маадырга характеристика берип билир; – маадырларның хөделиишкиннеринге бодунун хамаарылгазын илередип билир; – ши чогаалының улустун аас чогаалы-биле харылзаалыын илередип билир; – чогаалды кандыг-бир литературлуг жанрларга хамаарыштырып, тайылбырлап билир; – чечен чогаалдың идеязын тодарадып, ында теманы болгаш идеяны билип, тайылбырлап шыдаар; – дыңнаан азы номчаан сөзүглелинге хамаарышкан айтырыгларга харыылап билир; 22 – башкының дагып кааны чогаадыкчы хевирнин бижимел ажылдарын күүседип шыдаар; – дылдың чурумалдыг аргаларының овор-хевир тургузарында авторнун ажыглаанын илередип билир, идея тодарадырында оон салдарын тодарадып билир; – автор дугайында медээни Интернет четкизи болгаш өске-даа үндезиннерден тып билир. Өөреникчи шингээди ап шыдаптар аргалыг: – чечен чогаалдың уран чүүлдүн өске хевирлери-биле капсырлаштыр чуртталганы дыл дузазы-биле чуруурунун онзагайын тодарадып билир; – чогаалда дылдың чурумалдыг аргаларын тып, оларның чогаалда салдарын тодарадып билир; – идея илередиринге дылдың чурумалдыг аргаларының дээштиин билир; – чогаалчыларның чаңгыс идеялиг уткалыг чогаалдарын номчуп, деңнеп билир; – «легенда» болгаш «миф» деп билиишкиннернин онзагайын тодарадып билир; – чоннун күзелдеринин мифтерде болгаш чүдүлгеде киргенин, октаргай – делегей, бойдус болуушкуннарын холбап, тайылбырлап билир; – төөгү чугааларда хөөредиишкин (чогаадып каан) болгаш фантастика киргенин илередип билир; – тыва улустун ырларында төөгүлүг болуушкуннарны, чоннун сагыш-сеткил, мөзү-шынар үнелеринин киргенин тодарадып билир; – тыва улустун ырларында темаларның хөй янзылыын тайылбырлап билир; – йөрээлдернин хевирлери, янзылары болгаш тургузуунун онзагайын, ужур-утказын тодарадып билир; – алгыштар болгаш йөрээлдерни ылгап билир; – алгыштарның уран-чечен, дыл база композиция талазы-

биле онзагайын тодарадып билир; – хувискаал, чаа амыдырал, чаа үе темазын Агар-Сандан ыяштың овурун дамчыштыр чураанының онзагайын билир; – тоолдарда гипербола болгаш литоталарның салдарын илередир билир; – көшкүн чоннарның өөредиглиг мерген чугааларының үн алчып турарын деңнеп, сайгарып билир; – сөзүглелди долу азы шилилгелиг аас-биле (бижимел) эдерти чугаалап билир; – чоннун тоолдарын авторлуг тоолдардан ылгап билир; 23 – Ада-чурттун Улуг дайынының чылдарында чоннун маадырлаг чоруунун дугайында чогаалдарны номчуурунун, сайгарып чугаалажырының чугулазын билип турар; – басня жанрының тывылганының төөгүзүн шингээдир, тургузуунун онзагайын билир, катаптап турар; – чогаалда авторнун туружун, авторнун идея илередиринин онзагай салым-чаянын сайгарып турар; – чогаалда чырыттынган болуушкуннарга бодунун хамаарылгазын бадыткалдыг сайгарып билир; – персонаж болгаш прототип, авторнун овуру, допчу намдары, лириктиг маадыр болгаш шүлүкчү; – сөзүглелде янзы-бүрү окур-хевирнин ужур-утказын (кижинин овуру, бойдустун овуру, үенин овуру, чылдың овуру, дириг амытаннын овуру, болуушкуннун овуру, бир чүүлдүн овуру) билир; – тыва аңчыларның аңчыларды болгаш дүрүмнери-биле таныш; – аңгы-аңгы чогаалдарда аваларның окур-хевирин деңнеп билир; – шииде чөрүлдээни, оларның идеялиг утказын болгаш темазын билир; – маадырларның чугаа-домаа, хөделиишкиннеринге даянып, тодаргай чуруп билир; – чогаалга план тургузуп билир, план ёзугаар эдерти чугаалаар; – башкының удуртулгазы-биле чогаадыкчы ажилдарны (төлевилел, шинчилел ажилдар, презентация дээш о.ө.) кылып билир.

**6-гы класстың тыва чогаал кичээлдеринин календарь-тематиктиг
планы.Өөредилге планы-биле шупту-68 шак. Неделяда-2 шак.**

Программазы:Тыва аас чогаал болгаш литература, Кызыл,2022ч
Ному:Автору: Л.Х. Ооржак, М. А. Күжүгет, Е.Т. Чамзырын, Н.Ш. Куулар.
Төрөөн чогаал, бкл. Кызыл-2022ч

№	Кичээлдин темазы	Шаг ы	Ай, хүнү	
			План	Факт
1	Кириилде кичээл. «Литература - уран сөстүн чүүлү»	1		
1 кезээ. Аас чогаалы – чоннун эртинеэи				
2	Мифтер, тоолчургу болгаш төөгү чугаалар	1		
3	«Ай, хүн», «Чеди-Хаан сылдыс», «үгөр канчап дээр» үне бергенил?»			
4	"Кижиканчап эң-не күштүг амытан апарганыл?", "Күскенин чылга киргени"	1		
5	"Үттүг-Хая дугайында тоолчургу чугаа"	1		
6	Тоолчургу чугаалар «Хайыракан», «Теве-Адар»	1		
7	Амыр-Санаа дугайында төөгү чугаа	1		
8	Төөгү чугаалар: "Кыры сөөгү", "Хөөмейлээр Бүдүкп	1		
9	ЧТ: Ыр, кожамык дугайында билиг.	1		
10	Тыва улустун ырлары: «Кадарчы», «Ала караан дешкен болза», "Межегей", "Самагалдай," "Хандагайты"	1		
11	"Очаландан кедилерин", "Алды баштыг Кара-Дагны "Дөге-Баары"	1		
12	Кожамыктар	1		
13	Алгыш-йөрээлдер	1		
14	Хам алгыштары	1		
15	С. Сарыг-оол "Агар-Сандан ыяш" ЧТ: Гипербола болгаш литота дугайында билиг	1		
16	Алтаргана. Бурят улустун аас чогаалында триадалар Үш долу эвес чүүл, үш ак, үш айыылдыг чүүл, үш быжыг	1		
17	Гримм Алышкылар «Ак чылан»	1		
18	С.В. Козлова "Аъттыг шеригжи кыс"	1		
19	И.Кузнецов «Хайгыылчы Тоютчук»	1		
2 кезээ. Ойнай-сылдай сойгалажыр..				
20	К.К. Кудажы "Маргылдаа"	1		
21	С.Сүрүң-оол. "Аът биле оор" И.Крылов "Шиижек биле Көге-буга"	1		
22	ЧТ: Басня дугайында билиг	1		
3 кезээ. Элээдилер делегейи.				
23	С. Тока «Араттын сөзү» "Мерген"	1		

24	ЧС: Чогаадыг "Төрээн черим"	1		
25	С. Тока "Тас-Баштыг"	1		
26	С. Тока "База кыш"	1		
27	С. Тока "Шаагай"	1		
28	С.Сарыг-оол "Ол-ла Маскажык"	1		
29	Маадырларның ажыл-ишке кызымаа, бот-боттарын деткижип билири	1		
30	ЧТ: Чогаал маадырының дугайында билиг	1		
31	ЧС: Чогаадыг "Мээң ынак маадырым"	1		
32	О. Сувакпит "Буяанның сергези"	1		
33	Ада-чурттуң улуг дайынының чылдарында тыва чоннун фронтуже чорудуп турган акы-дуңма дузаламчы дугайында.	1		
34	М.Дуюнгар "Хлеб"	1		
35	Дайын сөөлүндө чылдар, хлебтиң үнези	1		
36	КДН. А.Неверов «Аыштыг-чемниг Ташкент хоорай»	1		
37	ЧС:Чогаадыг: "Хлебке кижилерниң хамаарылгазы"	1		
38	Ш.Суваң «Кижиг-бүрүс»	1		
39	Дүктүг-оолдун кырынга диргелип келген айыыл	1		
40	Максим, Долаана акышкыларның Дүктүг-оол-биле найыралы	1		
41	ЧС: Чогаадыг "Кижиг-бүрүске чагаа"	1		
4 кезээ. Ыт-шынчы өңнүк.				
42	Х. Ойдан-оол "Эзир"	1		
42	Аңныыр инспекторунун чымыштыг ажылы	1		
43	Чазыйбанның үүлгедиглери	1		
44	Ш. Суваң "Азыранды"	1		
45	Соктайның чугаазы, кылдыныглары	1		
46	Проза болгаш шүлүк чогаалының ылгавырлыг талалары	1		
5 кезээ. Төрээн чуртум делгемнери..				
47	С.Сарыг-оол "Күс"	1		
48	ЧС: Чогаадыг "Алдын күс".	1		
49	М.Доржу "Экии Тывам"	1		
50	КДЧ: Кенин-Лопсан "Авамның өө"	1		
51	ЧТ: Пафос	1		
52	Өтеген Оралбаев «Тыва черге мөгейиг»	1		
53	А. Даржай "Өгге йөрээл"	1		
54	ЧС:Чогаадыг "Өг-тыва кижиниң ыдыктыг оран-сава"	1		
55	ЧС:Чогаадыгның сайгарылгазы-биле ажыл	1		
56	С. Молдурга "Амытаннар чылы"	1		
6 кезээ. Көжеге-даа ажиттынды				
57	В.Көк-оол "Чаргы" шии	1		

58	Е.Т.Танова "Илбилиг согун"	1		
59	Мерген биле Чеченмааның эрткен үеже аян-чоруу	1		
60	ЧС:шииден сонуургаан эгем деп шилилгелиг аас чул	1		
61	ЧС:Эдертиг: Чайлаг школазы	1		
62	ЧС: Эдертиг: Чайлаг школазы Частырыглар-биле ажыл	1		
63	КДЧ: Н.Куулар "Дөрт тынныг Алдай-Чечен дугайында ыр"	1		
64	Угаап-бодаашкынныг чогаадыг "Мээң ынак маадырым"	1		
65	Чогаадыгның сайгарылгазы-биле ажыл	1		
66	ННЧ.Б.Хөвөңмей «Марска чеддер частым»	1		
67	ННЧ: А. Пушкин "Балыкчы болгаш балык дугайында тоол	1		
68	Түңнел кичээл. Өөрөнгө чогаалдарга хыналда ажыл	1		

7 КЛАСС

Улустун аас чогаалы Маадырлык тоолдар (эпос).

«Танаа-Херел» «Бокту-Кириш, Бора-Шээлей». Тыва проза Бадра И. У. Роман «Ужудукчу Кидиспей» (шилиттинген эгелер). Доржу М. Б. Чечен чугаа «Дайынныг кино көргөш». Иргит И. Б. Чечен чугаа «Эргим Уля угбай». 13 Кенин-Лопсан М. Б. Тоожу «Хайыралыг Калчан-Шилгим» (шилиттинген эгелер). Кудажы К-Э. К. Тоожу «Кызыл-Бөрттүг» (шилиттинген эгелер); чечен чугаа «Степан Сарыг-оолдун плантациязы». Пюрбю С. Б. Тоожу «Эргеппей дугайында тоожу» (шилиттинген эгелер). Саган-оол О. К. «Найырал». Сарыг-оол С. А. Чечен чугаа «Соругга», роман «Аңгыр-оолдун тоожузу» (шилиттинген эгелер). Суван Ш. М. Чечен чугаа «Чээн оол». Тока С. К. Роман «Араттың сөзү» (шилиитинген эгелер). Ховенмей Б. Д. Чечен чугаа «Чүү болганыл?» (шилиттинген эгелер). Тыва поэзия Кужугет М. А. Шүлүк «Бак сагыш башка халдаар». Даржай А. А. Шүлүк «Авамга», шүлүк «Ровнога төрүттүнген шүлүктөр». Доржу М.Б. Шүлүк «Аас чогаалы». Лудуп Р. Д. Шүлүк «Улаастайга», «Чавыс-чавыс көжүп чоруур булуттарлык». Пюрбю С. Б. Шүлүк «Төрээн дылымга». Сарыг-оол С. А. Шүлүк «Алдан-маадыр». Серен-оол В.С. Шүлүк «Каң-кыс». Сувакпит О.Ө. «Ылар», «Сат Бүркекей дугайында баллада». Тыва драматургия Кудажы К-Э. К. Шиин «Он бир». Россия чоннарынын литературазы. Делегей литературазы. Цэдэв Дожоогийн. Шүлүк «Гобиде өг». Эллай С. Р. Шүлүк. «Экий, тыва чонум!». Литература теориязы Маадырлык тоолдар (эпос) дугайында билиг. Чогаалдың темазы болгаш идеязы. Чечен чугаа дугайында билиг. Тоожу дугайында билиг. Композиция болгаш сюжет дугайында билиг. Шүлүк дугайында билиг. Шиин дугайында билиг.

7-ГИ КЛАССТЫ ДООЗУП ТУРА, ӨӨРЕНИКЧИНИҢ ШИҢГЭЭДИР КОЛ БИЛИГЛЕРИ БОЛГАШ МЕРГЕЖИЛДЕРИ

Өөреникчилер шингээдип алыр: – бот-тускайлаң номчаан чечен чогаалының өөредиглиг, кижизидилгелиг салдарын ажыдып шыдаар; – эпос жанрының онзагайларын, тема болгаш идеяны тодарадып билир; – эпостун кол маадырларының омур-хевирин ажыдып билир; – чогаалдарның тема, идея, сюжет, композициязын илередип билир; – чогаалдарда символиктиг омурларның делгем ужур-утказын база чогаалдар аттарында символиктиг уткаларны тодарадып билир; – төрээн чуртунун, черинин төөгүзү-биле чогаалдарның сырый харылзаалыын тодарадып билир; – авторнун тоожуушкунунун онзагайын илередип билир; – кол болгаш ийиги чергенин маадырларының чогаалдарның ужур-утказын долу ажыдарынга салдарын

тодарадыр; 24 – маадырларның сагыш-сеткил байдалдарын билип турар; – өг-бүлө кижизидилгези болгаш кижиниң хевирлеттинеринге чогаалдарда кол маадырларының салдарын тодарадыр болгаш оларга үнелелди берип билир; – «ниитизи» болгаш «национал онзагай чүүлү» деп билиишкиннерни ажыдып билир; – чогаалга хамаарышкан теориялыг терминнер, билиишкиннерни (литературлуг маадыр, лириктиг маадыр, чугаага үнелел, тоожу, чечен чугаа, шүлүк, чогаалдың композициязы, тема, идея, сюжет, аяннажылга дээш о. ө.) сайгарылга үезинде чөптүг ажыглап билир; – өөренип турар чогаалдарында (чечен чугаа, тоожу, шии) мөзүшынар айтырыгларын база хамааты туруш хевирлээр салдарлыын тодарадып билир; – өөренип турар чогаалдарынга дүүштүр бодунуң үнелээри билиишкиннерниң уг-шиин тодарадып билир; – чогаалдарның кижизидикчи салдарын идереди; – шииде персонажтарның тема, идея тодарадырынга тус-тус салдарлыын база оларның чечен ужур-дузасын демдегледип билир; – чогаалда чидиг чөрүлдээни (конфликт) тодарадып билир; – чогаалды сайгарып турар үеде, долу сайгарылгалыг харыыны берип шыдаар; – өөрөнгөн чогаалдарының кол чидиг айтырыгларын, аас чогаалбиле база тыва чогаалчыларның өске чогаалдары-биле холбаалыын билип турар; – чогаалды сайгарып тура, бодунуң көрүжүн, бодалын бадыткалдыг чижектерлиг аас болгаш бижимел илередип билир; – аас-биле делгем монолог харыыны чечен чогаалды сайгарып билир мергежилдеринге даянып, тургузуп билир; – чогаал сайгарылгазынга (критика) хамаарышкан литературабиле, тодаргай чогаалчының чогаадыкчы ажыл-херээнге хамаарышкан сайгарылгалыг ажылдар-биле ажылдап билир; – чечен чогаалдың сайгарылгазын уран чүүлдүң өске хевирлерибиле деңней сайгарып билир; – номчаан чогаалынга үнелел кылып, утказын тодарадыр өзек сөстөрни сөзүглелден тып билир; – чогаалчының чогаадыкчы ажылынга хамаарышкан бижимел ажылдар күүседиринге төлевилел азы бердинген темага план тургузуп, боттускайлаң (шинчилел ажылын кылырынга) ажылдап, бижимел ажылды билир. Өөреникчи шиңгээди ап шыдаптар аргалыг: 25 – уран чүүлдүң өске хевирлери-биле чечен чогаалдың сырый холбаалыын сайгарып билир; – чечен чогаалда кижилер аразының харылзаалыын болгаш байдалдарны, болуушкуннарны бадыткалдыг илередип билир; – «национал характер» деп терминни бодунуу-биле билип турарын тайылбырлап шыдаар; – өөренип турар тоожузуңга дүүштүр бөдүүн азы нарын планны тургузуп база чогаалга хамаарышкан айтырыгларны салып билир; – чогаалдарның бижиттинген төөгүзүн, сюжеттиң болгаш маадырларның төөгү-биле холбаалыын тодарадып билир; – сайгарылгалыг (критиктиг) литература-биле ажылдап

билир; – улусчу чаңчылдарның болгаш шажын-чүдүлгениң маадырларның салым-чолунга салдарлыын тодарадып билир; – детальдар болгаш чогаал аттарының сюжет шугумун илередиринге салдарлыын тодарадып билир; – чогаалда кол чидиг айтырыгны (проблеманы) бойдус камгалалы, мөзү-шынар дээш о.ө. илередип билир; – чогаалда төөгүлүг үениң онзагай талаларын көрүп, илередип билир; – маадырларның психологтуг байдалын тодарадып билир; – чогаалда маадырларның омур-хевиринге, болуушкуннарга авторнуң хамаарылгазын илередип билир; – чогаалдың дылының онзагайын сайгарып, идея тодарадырынга дылдың чурумалдыг аргаларын сайгарып билир; – тыва эки турачыларның омур-хевиринге, оларның маадырлыг чоруктарынга үнелел кылып билир база дайын темазынга бижиттинген чогаалдарда дылдың чурумалдыг аргаларының омур-хевир тургузарынга ажыглалын тодарадып билир; – чогаалдарга хамаарыштыр бот-хуунуң тайылбыры (интерпретация) база үнелелди бээр; – өөрөнгөн чогаалдарынга бижимел үнелел берип шыдаар, бижимел ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин күүседип шыдаар; – башкызының удуртулгазы-биле медээлерни чыып тургаш, баш бурунгаар бердинген онаалгаларга хамаарыштыр чогаадыкчы ажылдарны күүседип билир.

7-ги класстың тыва чогаал кичээлдеринин календарь-тематиктиг планы.

Өөрөдилге планы-биле шупту-68 шак. Неделяда-2 шак.

Программазы:Тыва аас чогаал болгаш литература, Кызыл,2022ч

Ному:Автору:Е.Т. Чамзырын, Н.Ш.Куулар, А.Х.Херел

Тыва чогаал, 7кл. Кызыл-2022ч

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Ай, хүнү	
			План	Факт
1	Кирилде кичээл:Чогаал делегейинче аян-чоруктуң уланчызы	1		
1 кезээ. Чеченнернин сөңү...				
2	Танаа-Херел	1		
3	Танаа-Херел-маадырлыг чоруктуг эр кижининг овур-хевири	1		
4	Бокту-Кириш Бора-Шээлей	1		
5	Бокту-Кириш Бора-Шээлейнинг иезинден чарылганы	1		
6	ЧТ: Маадырлыг тоолдар (эпос) дугайында билиг	1		
7	ЧС:Чогаадыг: "Маадырлыг тоолдарда эр кижининг дидим чоруу"	1		
2 кезээ. Аас чогаалының салдары-биле...				
8	Владимир Серен-оол "Каң-кыс" Хаанның хомудааны	1		
9	В.Серен-оол "Каң-кыс" Чаалажыг. Көржүүшкүн.	1		
10	М. Кенин-Лопсан "Хайыралыг Калчан-Шилгим"	1		
11	Чарлыышкын. Хол дээрбези. Кестирген пөш.	1		
12	ЧС: Чогаадыг: "аът- тыва кижининг өңнүү"	1		
13	Чогаадыгның сайгарылгазы	1		
14	Бомбалаткан балыктар. Пөш дөзүндө чыдын. Кырганның читкени.	1		
15	Ээзининг чагыы. Эзирнинг өлүмү даглар бажында.	1		
16	Дожоогийн Цэдэв «Улуг Гобиде өг»	1		
17	ЧТ: Чогаалдың темазы болгаш идеязы	1		
18	Монгуш Доржу "Аас чогаал"	1		
19	С.Тока "Араттың сөзү " Чаа ужуражыышкыннар. Кайнаар баарыл?	1		
20	Хөлечиктер чүгө партизаннарга катчы бергенил?	1		
21	Чер бажыңга. Одаглар хып тур.	1		
22	С.Сарыг-оол "Аңгыр-оолдун тоожузу"	1		
23	С.Сарыг-оол "Аңгыр-оолдун тоожузу". Шагаа	1		
24	ЧС:Чогаадыг "Мээң чылым"	1		
25	"Аңгыр-оолдун тоожузу". Пөш бажыңга	1		
26	Пөш бажыңга	1		
27	Р.Элляй «Экии, тыва чонум»	1		
28	Байкара Хөвөңмей "Чүү болганыл?"	1		
3 кезээ. Оожургал чок сагыш-сеткил...				

29	С.Сарыг-оол "Соругга"	1		
30	С.Сарыг-оол "Соругга". Аңчының бодалдарын, психологтуг байдалын илереткени.	1		
31	ЧТ: Чечен чугаа дугайында билиг.	1		
32	О.Сувакпит "Былар"	1		
33	О. Сувакпит "Ховулар ыызы", "Дээрниң ыызы", "Черниң ыызы", "Кижилер ыызы"	1		
34	К-Э. Кудажы "Кызыл-Бөрттүг"	1		
35	Кызыл-Бөрттүгнүң адының тыптып келгени.	1		
36	Кызыл-Бөрттүгнүң төрөөн иезинге чеде бергени.	1		
37	Кызыл-Бөрттүгнүң өөренир дээн күзели.	1		
38	Кызыл-Бөрттүгнүң бижик-билигже кыйгырыы.	1		
39	ЧС:Чогаадыг: "Мээң эң-не сонуургаар эгем" "Кызыл-Бөрттүг-ёзулуг маадыр"	1		
40	Чогаадыгларның сайгарылгазы	1		
41	Шаңгыр-оол Суваң "Чээн оол" (Чечен чугаа)	1		
4 кезээ. Чечен чогаал делегейинде мөңгө темалар...				
42	Сергей Пюрбю "Эргеппей дугайында тоожу"	1		
43	Санданның салым-чолунда Эргеппейниң киргени	1		
44	Эргеппейниң Хүндүппей мээрэңниң чылгызын кадарып чорааны.	1		
45	Эргеппей-чоннуң революстуг демиселиниң киржикчизи.	1		
46	Тоожу дугайында билиг.	1		
47	ЧС:Чогаадыг: "Эргеппей ядыыларның камгалакчызы"	1		
48	ЧС:Чогаадыг: "Эргеппей ядыыларның камгалакчызы"	1		
49	О.Саган-оол "Найырал"	1		
50	О.Саган-оол "Найырал" Адар-оол биле Марусяның найыралы.	1		
51	Кызыл-Эник Кудажы "Сарыг-оолдуң плантациязы"	1		
52	ЧТ: Композиция болгаш сюжет дугайында билиг.	1		
53	М.Доржу «Дайынныг кино көргөш»	1		
54	Игорь Бадра "Эргим Уля угбай"	1		
5 кезээ. Поэтиктиг одуруглар...				
55	Сергей Пюрбю "Төрөөн дылымга"	1		
56	Александр Даржай "Авамга"	1		
57	ЧТ:Шүлүк дугайында билиг.	1		
58	М.Күжүгет "Бак сагыш башка халдаар"	1		
59	Р. Лудуп "Чавыс-чавыс көжүп чоруур булуттарлыг"	1		
6 кезээ. Төөгүнү коптарыңар...				
60	С.Сарыг-оол "Алдан-Маадыр"	1		
61	Р.Лудуп "Улаастайга"	1		
62	Иргит Бадра "Ужудукчу Кидиспей"	1		
63	"Саян ажыр Тывазынче", "Ужудукчулар сургуулу", "Сөөлгү хүннери, сөөлгү оруу".	1		

64	О.Сувакпит "Сат Бүрзеккей дугайында баллада»	1		
65	Кызыл-Эник Кудажы «Он бир»	1		
66	Кызыл-Эник Кудажы «Он бир»	1		
67	Шии чогаалының дугайында билиг	1		
68	А.Даржай «Ровнога төрүттүнген шүлүктөр»	1		

8 КЛАСС

Тыва проза Байсалова З.С. Чечен чугаа «Тайга ээзи». Доржу М.Б. Новелла «Даг эзири». Дуюнгар М. М. Чечен чугаа «Авамның тонун». 14 Кудажы К-Э. К. Тоожу «Тараа» (шилиттинген эгелер), «Танды кежи» Куулар Ч. Ч. Тоожу «Шораан» (шилиттинген эгелер). Танова Е. Т. Тоожу «Иениң салым-хуузу» (шилиттинген эгелер). Ховалыг М. Б. Тоожу «Ыдыктаан тук» (шилиттинген эгелер). Чамыян К. Д. Тоожу «Ханы дазыл» (шилиттинген эгелер). Тыва поэзия Даржай А. А. Сонет «Авамга чечээм». Доржу М.Б. Шүлүк «Аас чогаалы». Кенин-Лопсан М. Б. Шүлүк «Хүттүн ужары» (өөрлөш шүлүктен шилилге). Кюнзегеш Ю. Ш. Шүлүк «Чөөн чүктүн кижизи мен», шүлүк «Дыт». Намзырай З. А. Шүлүк «Дуруяалыг шөл», шүлүк «Авам мени манап оран» Сарыг-оол С. А. Шүлүк «Херээжен», шүлүк «Авамның ынак оглу», шүлүглел «Улуг-Хемим» (шилиттинген эгелер). Сюрюн-оол С. С. Шүлүк «Ырла, Хемчик». Уержаа А. (А. У. Кужугет). Шүлүк «Ажыл», шүлүк «Үш чүс харлыг кускуннун чагыы». Ховалыг А. Х-О. Шүлүк «Үш үнө». Тыва драматургия Кок-оол В. Ш. Шии «Самбажык». Сарыг-оол С. А. Либретто «Чечен биле Белекмаа» (шилиттинген эгелер). Россия чоннарының литературазы. Делегей литературазы. Неверов А. С. Тоожу «Аыштыг-чемниг Ташкент хоорай» (шилиттинген эгелер). Пушкин А.С. Шүлүк «Тураскаал». Шиллер Ф. И. Шии «Кара сагыш болгаш ынакшыл» (шилиттинген эгелер). Чогаал теориязы Шүлүглел дугайында билиг. Шии дугайында билиг. Барымдаалыг чогаалдар дугайында билиг. Шээжилээр чогаалдар Кюнзегеш Ю. Ш. Шүлүк «Чөөн чүктүн кижизи мен». Кенин-Лопсан М. Б. Шүлүк «Хүттүн ужары» (шилилге-биле). Кудажы К-Э. К. Тоожу «Тараа» (шилилге-биле). Куулар Ч. Ч. Тоожу «Шораан» (шилилге-биле). 15 Сарыг-оол С. А. Шүлүглел «Улуг-Хемим» (шилилге-биле), шүлүк «Херээжен»; шүлүк «Авамның ынак оглу». Сарыг-оол С. А. Либретто «Чечен биле Белекмаа» (шилилге-биле).

8-КИ КЛАССТЫ ДООЗУП ТУРА, ӨӨРЕНИКЧИНИҢ ШИҢГЭЭДИР КОЛ БИЛИГЛЕРИ БОЛГАШ МЕРГЕЖИЛДЕРИ

Предметтиг түннелдер Өөреникчилер шингээдип алыр: – кижиниң мөзү-шынарының болгаш эстетиктиг көрүжүнүн хевирлеттинеринге чечен чогаалдын салдарын тайылбырлап билир; – символиктиг оворларның делгем ужур-утказын тодарадып билир; – «Чөөн чүк», «эр сөс», тоожукчу маадыр болгаш оон-даа өске таваржы бээр билиишкиннерниң утказын сайгарып билир; – авторнун чогаал бижиир бот-тускайлаң аянын, дылының онзагайын билир; – дылдың чурумалдыг аргаларының чогаал темазын болгаш идеязын тодарадырынга салдарлыын билир; – чогаалдың аас чогаал-биле харылзаалыын, үндезинниин тодарадып билир; – сөзүглел-биле ханы ажылдап өөренир; – нарын, философчу уткалыг чогаалдарның идеялиг утказы-биле ажылдап билир; – угаап боданырын сайзырадыр; – чогаалдарда өөредиглиг чугааларның идеялиг утка илередиринге база теманы бадыткалдыг ажыдарынга салдарлыын тодарадып билир; – чагыг, сургаал сөстөргө даянып, чиге, тода аас болгаш бижимел харыыларны берип билир; – чогаал темазынга даянып, ханы угаадыглыг, сайгарылгалыг чугаага киржир, бодалдарын хостуг илередип билир; – чогаалчының чогаадыкчы ажыл-ижи, амыдыралдың чидиг айтырыгларынче көрүжү, бот-хуунун туружун илередирин билир; – авторнун стили, чогаалдың дылы болгаш дылдың чурумалдыг аргаларының онзагайын тодарадыр; – чогаал жанрларынга дүүштүр

оларның онзагайларын бадыткалдыг чижектер-биле тодарадып шыдаар; – чогаалга хамаарышкан теориялыг терминнер, билиишкиннерни билир; – символиктиг овур-хевир деп билиишкинни боттарының деңнели-биле сайгарып шыдаар; – детальдарның, бойдус чурумалының чогаалдың идеялиг утказын тодарадырынга салдарын тодарадып билир; – чогаалдың аас чогаалдан үндезинниг харылзаалыын билир; 27 – чогаалда болуушкуннарны төөгүлүг үе-биле чергелештир бодунуң билип турары-биле сайгарып билир; – тыва дылче очулдурган чогаалдар дугайын билир; – комментарийлиг номчулганы күүседип билир; – чогаалдың композициязын сайгарып шыдаар; – чогаалдың адының, эпигравының идеялиг утказын тодарадып шыдаптар; – уран чүүлдүң бүгү хевирлери-биле чогаалды чергелештир шиңгээдип билир; – төрөөн чер, төрөөн дыл, чөрөөн чон дугайында чогаалдарны өөрөнгениниң аайы-биле бөлүктөп, сайгарып билир; – ава дугайында чогаалдарның идеязын амыдырал болгаш чогаалдан алган бадыткалдыг чижектерлиг сайгарып билир; – 3. А. Намзырай болгаш өске-даа херээжен чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын билир; – мөзү-шынар темазында бижиттинген чогаалдарның өөредиглиг, кижизидилгелиг салдарын илередип билир; – чогаал маадырларының аразында харылзаалар, чогаалда болуушкун, девискээр дугайында билигни шиңгээдип, бот-тускайлаң ажылдап билир; – аяанныг номчулганың негелдезинге дүүштүр (монолог, диалог, рольдап) номчуурун билир; – элээдилер делегейинде, өг-бүлө болгаш ниитилелде көдүртүнүп турар чидиг социал айтырыгларга хамаарышкан чогаалдарны сайгарып, ботхуузунуң көрүжүн чиге, тода тайылбырлап билир; – угаап-боданыышкынның болгаш өске-даа угланыышкыннарлыг бижимел ажылдарны күүседип билир; – аудио болгаш видео хевирлерде чогаалдарны сонуургап, дыңнап, сайгарып билир; – библиотека болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажылдап билир. Өөреникчи шиңгээдип ап шыдаптар аргалыг: – кижиниң мөзү-шынарының болгаш эстетиктиг көрүжүнүн хевирлеттинеринге уран чүүлдүң бир хевири чечен чогаалдың салдарын тайылбырлап билир; – чурттуң төөгүзү болгаш чогаалчының чогаадыкчы ажылижиниң аразында харылзаалыын шиңгээдип алыр; – литературлуг дүрүм, терминнер болгаш билиишкиннерге хамаарышкан сөстөрни мөзү-шынар болгаш эстетикага дүүшкен чидиг айтырыгларны шиитпирлээринге чогумчалыг ажыглаар; 28 – бойдус чурумалы (пейзаж) тема болгаш идея ажыдарының чепсээ дээрзин шиңгээдир; – новелла жанрының онзагай талаларын илередип билир, ында композиция тургузуун, дылдың чурумалдыг ажыглалының база өске-даа аргаларның чогаал маадырларының иштики делегейин билип алырынга салдарын тодарадып билир; – тыва литератураның тургустунуп, хөгжүп эгелээн чылдарында тыва чогаалчыларның шии жанрының хевирлериниң сайзыраарынга салдарын каксы билир; – либретто жанрының онзагайын тодарадып билир, улустуң аас чогаалының ук хевирниң сайзыраарынга ужур-дузазын билир; – очерк жанрының онзагайын тодарадып билир, ук жанрда бижиттинген чогаалдарны билир; – чечен чогаалдарның мөзү-шынар болгаш ниитилелде чөптүг эвес айтырыглар шиитпирлээринге салдарлыын тодарадып, чогаалдарның темазын илередип билир; – кижилер аразында янзы-бүрү харылзааларны ажыдарынга чечен чогаалдың салдарын ажыдып билир; – мөңгө үе, сагыш-сеткилдин арыы, үе маңы дугайында угаап боданып билир; – чогаалдарның төрүттүнген чылдагааннары, төөгүзү-биле ажылдап билир, херек кырында амыдыралда бар маадырларның чуртталгазы-биле таныжар; – чоннуң амыдыралчы көрүжүн аас чогаалы, фольклор

дузазыбиле тодарадып билир; – сюжет болгаш композиция дугайында билигни билир;
– чогаал аттарының, ооң иштинде омур-хевирлерниң символиктиг уjur-утказын
билир.

8-ки класстың тыва чогаал кичээлдеринин календарь-тематиктиг планы.

Өөрөдилге планы-биле шупту-68 шак. Неделяда-2 шак.

Программаны: Тыва аас чогаалы болгаш литература, Кызыл-2012.

Ному:Автору:С.С. Сүрүң-оол, С.Б. Байыр-оол.

Тыва чогаал, Кызыл-2005ч.

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Ай, хүнү	
			План	Факт
1	Кириилде кичээл: Чечен чогаал дугайында сөс	1		
1 кезээ. Тандым турда, таңдаш-ла мен....				
2	С.А.Сарыг-оол. Допчу намдары. Шүлүглел "Улуг-Хемим". Улуг-Хемнин күскү, чайгы пейзажтары.	1		
3	"Улуг-Хемим" амгы Улуг-Хемнин эриинде чаартылгалар.	1		
4	ЧС:Чогаадыг "Алдын күзүм аалдап келди"	1		
5	ЧТ: Шүлүглел дугайында билиг	1		
6	Ю.Ш.Кюнзегеш "Дыт"	1		
7	Ю.Кюнзегеш "Чөөн чүктүң кижизи мен"	1		
8	М.Доржу «Даг эзири»	1		
9	С.Сүрүң-оол «Ырла, Хемчик»	1		
10	М.Кенин-Лопсан «Хүттүң ужары»	1		
11	К.Кудажы «Танды кежи»	1		
12	З.Байсалова «Тайга ээзи»	1		
13	З.Намзырай «Дуруяалыг шөл»	1		
2 кезээ. Тараам турда тодуг-ла мен..				
14	К.Кудажы «Тараа»	1		
15	К.Кудажы "Тараа" Чогаалда Суваң ашактың овур-хевири	1		
16	"Тараа". Тывага улусчу революцияның ачызында аас-кежиктиг амыдыралче орук.	1		
17	ЧС:Чогаадыг: "Тараа-амыдыралдың дөзү"	1		
18	А.Үержаа «Ажыл»	1		
3 кезээ. Кижичүрттүг, куш уялыг.				
19	В.Көк-оол «Самбажык»	1		
20	Карачал чоннуң ачызында феодалдарның байып келгени.	1		
21	Алдан-Маадырларның кол сорулгазы.Маадырларның чоннуң деткип турганы	1		
22	Алдан-Маадырларның хүн бүрүде амыдыралы	1		
23	Драмада мөзүлүг болгаш өзү чок маадырлары	1		
24	ЧС.Чогаадыг «Алдан-Маадырларның хосталгаже чүткүлү»	1		
25	Чогаадыгның сайгарылгазы	1		
26	С.Сарыг-оол «Чечен биле Белекмаа»	1		
27	Аңчы Чеченниң мөзү бүдүжү	1		

28	Буура-Баштыг, Чиңгиспей адашкыларның аажы-чаңында таарымча чок талалар	1		
29	Шииниң кол маадырларының овур-хевирлери	1		
30	ЧТ. Шии дугайында билиг	1		
31	А. Үержаа "Үш чүс харлыг кырган кускуннуң чагыы"	1		
32	А. Үержаа "Үш чүс харлыг кырган кускуннуң чагыы". Шүлүглелдин дылының уран-чечени.	1		
33	М. Ховалыг «Ыдыктаан тук»	1		
34	Мөңгүн-Тайга дугайында чугаа	1		
35	ЧС:Эдертиг "Меңги кырында тук"	1		
36	ЧС:Эдертиг "Меңги кырында тук"	1		
37	Барымдаалыг чогаалдар дугайында билиг	1		
4 кезээ. Авай, авай, авайымны				
38	С.Сарыг-оол «Херээжен»	1		
39	С.Сарыг-оол «Авамның ынак оглу»	1		
40	Е.Танова «Иениң салым хуузу»	1		
41	Балет- мээң ынакшылым	1		
42	Мөңге дириг Идегел	1		
43	Эгиттинмес чидириг	1		
44	ЧС Чогаадыг «Мен... кым болуксаар мен»	1		
45	Чогаадыгның сайгарылгазы	1		
46	Хыналда тест	1		
47	А.Даржай «Авамга чечээм»	1		
48	М.Дуюнгар «Авамның тону»	1		
49	З.Намзырай «Авам мени манап олар»	1		
50	ЧС.Чогаадыг «Мээң ынак авам»	1		
51	Чогаадыгның сайгарылгазы	1		
5 кезээ. Киж болуру чажындан...				
52	Ч.Куулар «Шораан»	1		
53	Сандак ирейниң салдары. Кыштың өөрүшкүзү	1		
54	Эдер-Куй. Агар-Элезин	1		
55	«Шораан» 3-кү кезээ.			
56	ЧС Чогаадыг «Салым чаяанның күжү»	1		
57	Чогаадыгның сайгарылгазы	1		
58	К.Д.Чамыяң "Ханы дазыл" тема, идеязы	1		
59	Тоожуда башкы кижиниң ажылы, өөреникчилериниң салым-чолу дээш харысаалгалы	1		
60	Пар-оолдуң эки киж болуп хевирлеттинеринге Агар-оол башкының салдары	1		
61	К. Чамыяң "Мөңгүн оттук": "Идегел", "Төөгү чугаа", "Эжишклер"	1		
62	"Чүү-даа чүве өйлүг", "Сүме херек", "Шылгалда"	1		
63	"Орукка", "Караңгыда чүү болганыл?"	1		
64	"Олчалыг хүн", "Улар чалгыны"	1		

65	ЧС: Чогаадыг "Школага музей турган болза"	1		
66	А. Ховалыг «Үш үнө»	1		
67	Шүлүктө ажыглаан чурумалдыг аргалар	1		
68	Чыл түңнелиниң хыналда тестизи	1		

9 КЛАСС

Эрте-бурунгу түрк бижимел «Күлтегин» («Күлтегинге тураскааткан биче бижик»). «Означенное суурдан тывылган бижик». Тыва проза Даржай А. А. Тоожу «Онгар» (шилиттинген эгелер), чечен чугаа «Он рубль». Куулар Н. Ш. Тоожу «Аңнаашкын соонда болчаг» (шилиттинген эгелер). Саган-оол О. К. Тоожу «Арат чоннуң мурнундан» (шилиттинген эгелер). Сарыг-оол С. А. Тоожу «Белек» (шилиттинген эгелер). Сегленмей Ф. Ш. Тоожу «Тын дээш демисел» (шилиттинген эгелер). Танова Е. Т. Тоожу «Кара-Бай» (шилиттинген эгелер). Тока С. К. Очерк «Каргыга чорааным». Тыва поэзия Даржай А. А. Шүлүк «Бурунгунуң изи-биле» шүлүк «Авамга», шүлүк «Тыва дылым». Идам-Сюрюн М. Ы. Баллада «Союспаң». Иргит И. Б. Шүлүк «Көжээ дажы». Кюнзегеш Ю.Ш. Баллада «Көк-Эл», баллада «Багырның хылыжы». Мижит Э. Б. Шүлүглел «Сүбедей». Намзырай З. А. Шүлүк «Аяк хээлиг Тыва чуртум». Өлчей-оол М. К. Шүлүк «Үш чүве кара», «Үш чүве дошкун», «Үш чүве дудуу». Пюрбю С. Б. Шүлүглел «Чечек», шүлүк «Кара-Суг», шүлүк «Тулчуушкунче», шүлүк «Хайыракан», баллада «Кызыл кош». Сарыг-оол С. А. Шүлүглел «Саны-Мөге» (шилиттинген эгелер). Серен-оол В. С. Шүлүк «Өгже чалалга». Эренчин В. Л. Шүлүк «Дөнен-Шилгим», шүлүк «Кадарчы уруг». Тыва драматургия Көк-оол В. Ш. Ши «Хайыраан бот». Россия чоннарының литературазы. Делегей литературазы. Распутин В. Г. Тоожу «Дириг чорааш черле утпа» (шилиттинген эгелер). 16 Шекспир В. Ши «Ромео биле Джульетта». Чогаал теориязы Очерк дугайында билиг. Баллада дугайында билиг. Шүлүк чогаалының лиро-эпиктиг хевиринин дугайында билиг. Трагедия – ши чогаалының хевири. Шээжилээр чогаалдар Даржай А. А. Шүлүк «Тыва дылым». Мижит Э. Б. Шүлүглел «Сүбедей» (шилилге-биле). Өлчей-оол М. К. Шүлүк «Үш кара», «Үш каржы», «Үш дудуу» (шилиттинген эгелер). Пюрбю С. Б. Шүлүглел «Чечек» (шилилге-биле), шүлүк «Кызыл кош», шүлүк «Хайыракан». Сарыг-оол С. А. Шүлүглел «Саны-Мөге» (шилилге-биле). Серен-оол В. С. Шүлүк «Өгже чалалга». Эренчин В. Л. Шүлүк «Дөнен-Шилгим», шүлүк «Кадарчы уруг». Сарыг-оол С. А. Тоожу «Белек» (шилилге-биле). Танова Е. Т. Тоожу «Кара-Бай» (шилилге-биле). Көк-оол В. Ш. Ши «Хайыраан бот» (Караның монологу).

9-КУ КЛАССТЫ ДООЗУП ТУРА, ӨӨРЕНИКЧИНИҢ ШИҢГЭЭДИР КОЛ БИЛИГЛЕРИ БОЛГАШ МЕРГЕЖИЛДЕРИ

Өөреникчилер шиңгээдип алыр: – тыва литератураның тывылганы болгаш сайзырап келген оруун, баштайгы тыва чогаалдарны билир; – төрөөн черинин төөгүзүн өөрениринге тыва литература национал болгаш делегей чергелиг культураның одаа, мөзү-шынар болгаш чаагай чаңчылдарны салгалдарга дамчыдар талазы-биле таарымчалыг арга дээрзин билир; 29 – чогаал теориязынга хамаарышкан өөрөнгө терминнерин болгаш билиишкиннерин сайгарылга кылырынга чөптүг ажыглап билир; – сөзүглелдерниң янзыларын тус-тус онзагайларынга дүүштүр билдилиг хүлээп билир, утка-хөөнүнүң ужур-утказын сайгарарынга киржи, маадырларның мөзү-шынарынга шын хамаарылганы, үнелелди кылып билир; – сонуургап турар чогаалын бот-тускайлаң шилип билир, Интернет четкизи, справочниктерни немелде медээ тып өөрениринге, кыска аннотация бижииринге чөптүг ажыглап билир; – сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарарынга билдингир аргаларын ажыглап билир: чылдагаан-түннел харылзааларны тодарадып билир, чогаалдың кол бодалын илередип билир, сөзүглелди кезектерге чарып билир, ат берип, план тургузуп, дылдың чурумалдыг

аргаларын тодарадып билир; – эртем-төөгүлүг, өөрөдиге болгаш чечен чогаалдар сөзүглелдеринин онзагайларын тодарадып, сайгарып билир, номчаан чогаалынга үнелел бижиб билир; – бодунуң чогаадыкчы сонургалын сайзырадырынга сонургалдыг, боду чечен чогаалдар чогаадырын шенеп турар, чуруктарга даянып бодунуң көрүжү-биле сөзүглел тургузуп билир; – библиотека фондузу, словарьлар, удуртулга литературалар болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажылдап билир; – Орхон-Енисей бижиктеринин дугайында база бурунгу бижимел тураскаалдарнын жанрын сайгарып өөрениринин эге билиглерин билир; – география, төөгү эртемнери-биле чогаалды холбап, сайгарып билир; – руниктиг бижимелдерни очулдуруп эгелээн төөгүзү-биле таныш, деңнелгелиг сайгарылганы боттарынын деңнели-биле сайгарып билир (VIII–XII вектерге хамааржыр эрте-бурунгу түрк чогаалдар); – дашта бижиктернин («Күлтегин») тема болгаш идеязын тодарадып билир; – чогаалдарда чечен девискээр болгаш чечен үни илередип билир; – лириктиг чогаалдарда риториктиг айтырыгларнын чечен чогаалга хамаарыштыр салдарлыын тодарадып билир; – чогаалдарда чагыг мотивин тодарадып билир; – чечен чогаалдың улустуң аас чогаалы, төөгүлүг болуушкуннар, портрет, пейзаж ажыглалдарынын тема болгаш идея тодарадырынга үн алчып, каттыжып чоруурун тодарадып билир; – шүлүглел лира-эпиктиг чогаал жанры дээрзин билир; 30 – тыва литературада «онегин строфазы» деп билиишкин барын бадыткалдыг тодарадып билир; – тоожукчунуң овурун тодаргай бижиб билир; – чогаалдарда амы-хуунуң болгаш хөй-ниитинин көдүргөн айтырыгларны сайгарып билир (ниитилелде мөзү-шынар, өг-бүлө айтырыглары дээш о.ө.); – ниитилел чергелиг мөзү-шынар, чурум айтырыынга хамаарышкан чидиг айтырыгларны сайгарып шиитпирлээр; – буддизм философиязын шингээдир, эртем-билигже чүткүлдүг тыва лама башкылар болгаш хуурактарнын амыр эвес, төөгүлүг оруктарын билир; – «ыдык», «ат-алдар» болгаш «чоннуң салым-чолу» деп билиишкиннернин уткаларын ажыдып шыдаар. Доозукчу шингээдип ап шыдаптар аргалыг: – ТАР үезинин төөгү-литературлуг ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан кол угланыышкыннарын барымдааларга даянып, тайылбырлап билир; – тыва литератураның укталган дөстери болгаш сайзырап келген оруктарын тодарадып билир; – литератураның сорулгаларын билир, тыва литератураның үндезилекчилеринин чечен чогаалдың сайзыраарынга салдарлыын билир; – литературлуг терминнер: литературлуг маадыр, омур-хевир, тема, идея болгаш чечен чогаалда көдүртүнгөн чидиг айтырыгларны тыва литератураның сайзырап келген оруктарынга барымдаалап илередип билир; – орхон-енисей бижиктери төөгү, дыл база чогаал сайзыралынын оруктарын шыгжаан делегей чергелиг үнелиг чүүл дээрзин медереп билип турар; – Орхон-Енисей бижиктеринде тоожуушкун кезектерин тодарадып билир; – эрте-бурунгу бижиктерде чечен үе, чечен девискээр онзагайларын илередип шыдаар; – баллада жанрынын композициязынын онзагайын тодарадып билир; – чогаалда чидиг айтырыгны, теманы тодарадып, дарлакчы аңгынын овурун илередирде, дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанынын дээштиин тайылбырлап билир; – маадырларнын сагыш-сеткил илерээшкининге, психологтуг байдалынга даянып, чогаалдарнын дылынын онзагайын, авторнуң туружун тодарадып билир; 31 – тоожукчунуң аажы-чаңын, ооң чогаалдың идеязын илередиринге салдарлыын тодарадып билир; – сайгарып турар айтырыгларга хамаарыштыр бодалдарын, туружун бадыткалдыг чижектерлиг аас болгаш бижимел тодаргай илередип шыдаар; – очерк

жанрының янзы-бүрү хевирлерин ылгап билир; – литературлуг терминнер болгаш билиишкиннерни (лиразпиктиг чогаал, баллада, шүлүглел, шүлүктээн роман) чогумчалыг, билдилиг ажыглап билир; – шииде чидиг чөрүлдээни өөренип билир; – В.Ш. Көк-оолдун чогаалында чуртталганың үнези, ынакшыл, мөзү-шынар темазынга хамаарышкан айтырыгларны сайгарар чугаага киржип билир; – Кызыл Армияга дуза көргүзөр хамааты туруш бедик шимчээшкинге киржип турар тыва чоннун ниити овурун тургузуп билир; – совет болгаш тыва чогаалчыларның бижиттинген чогаалдарында найырал темазын илереткениниң онзагайын тодарадып билир; – тодаргай үениң идеологтуг угланышкынын чечен чогаалда чураанының онзагайын илередип билир; – тыва литературада философчу утка-хөөннүг чогаалдарны илередип билир, «өг» болгаш «октаргай» деп билиишкиннерниң аразында сырый харылзаалыын, ханы уткасын тайылбырлап билир; – монолог чугаага даянып, маадырның иштики сагыш-сеткил делегейин тодарадып билир; – тодаргай үениң социал-төөгүлүг байдалын илередип, чоннун чүдүлгө болгаш оон-даа өске чидиг айтырыгларын сайгарып билир; – шүлүк жанрының чаа хевири – үштээн тывызыктарның улустун аас чогаалы-биле холбаалыын тодарадыр; – Э. Б. Мижиттин «Сүбедей» деп шүлүглелинде чечен үени тодаргайлап билир; – шүлүглелде композиция тургузугнун онзагайын билир, авторнун философчу угаап-бодаашкынын илередип билир; – чечен чогаалды дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин күүседип билир (сөзүглелдин ужур-утказын билип, ооң кол бодалды илереткениниң онзагайын ылгап билир); – өөредилге ному, словарьлар, библиотека болгаш Интернеткурлавырлар-биле ажылдап билир.

9-ку класстың тыва чогаал кичээлдеринин календарь-тематиктиг планы.

Өөрөдилге планы-биле шупту-68 шак. Неделяда-2 шак.

Программазы: Тыва аас чогаал болгаш литература, Кызыл-1994.

Ному:Автору: Ю.Ш.Кюнзегеш, М.А.Кужугет.

Тыва чогаал, Кызыл-2007ч.

№	КИЧЭЭЛДЕРНИҢ ТЕМАЛАРЫ.	Шаг ы	Ай,хуну.	
			План	Факт
1.	Тыва чечен чогаалдың сайзыралының оруу	1		
1 кезээ. Мөңгө даштың сарыны				
2.	Күлтегин	1		
3.	Означенное суурдан тывылган тураскаал	1		
4.	Ю.Кюнзегеш «Көк-Эл» Багырның хылыжы	1		
5.	А.Даржай «Бурунгунуң изи-биле»	1		
6.	И.Иргит «Көжээ дажы»	1		
2 кезээ. Таңды Саян – ийи сынның аразанга				
7.	С.Тока «Каргыга чорааным»	1		
8.	Очерк дугайында билиг	1		
9.	С.Сарыг-оол «Саны-Мөге»	1		
10	Шүлүглелде төөгүлүг болуушкун. Саны – Мөгениң портреди, аажы – чаңы.	1		
11	ЧС: Чогаадыг. «Чолдуң бедик чадазы».	1		
12	М.Идам-Сүрүң «Союспаң»	1		
13	Союспаң – чөптүг эвес, дерзии чоруктарга удур чааскаанзыргай демиселчи.	1		
14	Баллада дугайында билиг	1		
15	С.Б.Пюрбю. «ЧЕЧЕК». (шүлүглел). Шүлүглелде Чечектин овор-хевири.	1		
16	Аңчы Хая ашак биле Кара-Кадайның өг-бүлезинге Чечек канчаар өзүп келгенил?	1		
17	Дүрзүң-Мээрең, элчи, Мөңзүүле дүжүметтерниң овор-хевири.	1		
18	Чечек биле Мергенниң танышканы, оларның ынакшылы.	1		
19	ЧТ: Чечен чогаалдың лирика-эпос аймааның дугайында билиг.	1		
20	С.Пюрбю «Кара-Суг», «Хайыракан»	1		
21	З.Намзырай «Аяк хээлиг Тыва чуртум»	1		
22	Н.Куулар «Аңнаашкын соонда болчаг»	1.		
23	«Аңнаашкын соонда болчаг»	1		
24	В.Көк-оол «Хайыраан бот»	2		
25	Кара, Седип, Сарыг-Ашактың овор-хевири	1		
26	Кенден-Хуурактыг кезектин овор-хевири	1		
27	ЧС.Чогаадыг «Бир эвес мен Кара турган болзумза»	1		
28	Чогаадыгның сайгарылгазы	1		

29	Трагедия-шии чогаалының хевири	1		
3 кезээ. Дайын дээрге дарызыг чыт				
30	С.Пюрбю «Тулчуушкунче»	1		
31	Кызыл кош	1		
32	С.Сарыг-оол «Белек»	1		
33	Адыг-Пөшке Илдирмааның ужуралы, оон ээп келгени.	1		
34	Адыгжының, ооң кырган-авазының Кызыл Шеригте дузалааны.	1		
35	Алдын уургайының ажылчыннары.	1		
36	«Белек» - бедик уран-чечен деңнелдиг чогаал.	1		
40	ЧС: Эдертиг. « Бичии аңчы».	1		
41	О.Сагаан-оол «Арат чоннуң мурнундан»	1		
42	Тыва эки турачыларның маадырлыг чоруу.	1		
4 кезээ. Тос-ла чүзүн малымайны				
43	В.Эренчин «Дөнен-Шилгим»	1		
44	Кадарчы уруг	1		
45	Е. Танова «Кара-Бай»	1		
46	Кара-Кадай кырган-авазының Ыңаажыкка өөреткен эртеми	1		
47	Тыва болгаш орус чоннарның аразында найыралы	1		
48	Чогаалдың уран-чечен аргалары	1		
49	Тыва литературада Ыңаажыктың овур-хевири	1		
50	ЧС.Чогаадыг «Малдан халбактанган-каас, тараадан халбактанган-тодуг»	1		
51	Чогаадыгның сайгарылгазы	1		
52	В.Серен-оол «Өгже чалалга»	1		
5 кезээ. Аспас дize хая көрүн				
53	А.Даржай «Онгар»	1		
54	Тоожунуң адының философчу ужур-утказы	1		
55	Тоожуда уран-чечен аргалар	1		
56	Кара кижиге, Кара Албыс деп овур-хевирлер	1		
57	В.Серен-оол «Он рубль»	1		
58	Чогаалдың тема болгаш идеязы	1		
59	Үш ыдык дугайында ажык чугаа	1		
60	Мөңгүн-оолдуң овур-хевири	1		
61	Чс.Чогаадыг «Ава кижиге ажы-төлүнден артык чүү херегил»	1		
62	Чогаадыгның сайгарылгазы	2		
63	Ф.Сеглеңмей «Тын дээш демисел»	1		
64	«Тын дээш демисел» 3, 5-ки эгелер	1		
65	М.Өлчей-оол «3 чүве кара. 3 чүве дошкун. 3 чүве дудуу»	1		
66	Э.Мижит «Сүбедей»	1		
67	А.Даржай «Тыва дылым»	1		
68	Түңнел кичээл.	1		

**10-гу класстың тыва чогаал кичээлдеринин
календарь-тематиктиг планы. Өөрөдилге планы-биле шупту-34 шак. Неделяда-1
шак.**

Программазы: 5-11 класстарга программалар, Кызыл-2023.

Ному: Тыва чогаал, Кызыл-2022ч

Автору: Е.Т. Чамзырын, Херел А.Х

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Ай, хүнү	
			План	Факт
Чечен чогаалдың Үндезилекчилери				
1	С. Тока «Араттың сөзү». Улуг ужар. Он сургуул. Улуг Москва, амыр-ла. Улуг өөредилге эгелээн	1		
2	С. Сарыг-оол допчу намдары. С. Сарыг-оол «Өскүстүң чалбарыы»	1		
3	Ынакшыл. Чараш карак.	1		
4	Ангыр-оолдун тоожузу. Чугааның эгеzi. Чиктиг, солун чугаалар. Кижилер өскерилген	1		
5	Аревэге кирип алдым. Аревэге кирип алдым. Чаа дужаал. Ланчыыны карандаш солаан	1		
6	«Алдын-кыс»	1		
7	Чогаал теориязы. Чечен чогаалдың кол-кол методтары	1		
8	С.Б.Пюрбю допчу намдары	1		
9	Чаңгыс сөс дээш. Куску сесерликке. Алды айның дүнезинде. Чуртталганың аялгазы			
10	Уем болгаш уе-чергем дугайында	1		
11	О.К.Саган-оол допчу намдары	1		
12	«Доспестер»	1		
Тыва чогаалчыларның бирги салгалы				
13	И.Бадра «Арзылан Кудерек»	1		
14	С.Ө. Тамба допчу намдары. Мээң байым. Амыдырал хеми. Аалдап четсе. Созум утпа. Капитан Гастеллога	1		
15	«Амыргалаар» Аттын тывылганы. Тайга ному. Аңнар чизези. Кичээнинер. Дой.	1		
16	Кел дивээн аалчылар. Дииннер кожулдези. Чарлыышкын	1		
17	К.Ч.Тоюн. Когерим. Ыраажы кыс	1		
Орус литература арыннары				
18	А.С. Пушкин. Тураскаал. Хоругдаттырган кижии. Сибирьже.	1		
19	М.Ю. Лермонтов. Салгын хемези. Булуттар. Торээн чурт	1		
Тыва чогаалчыларның ийиги салгалы				
20	С.С.Сурун-оол. Көк-көк даглар. Ак	1		
21	Ногаан ортулук	1		
22	Тывалаар кускун	1		

23	М.Б.Кенин-Лопсан Сонеттер	1		
24	Чугурук-Сарала	1		
25	Роман дугайында билиг	1		
26	Буян –Бадыргы, торуттунгени, өөредилгези, кудазы	1		
27	Ноян биле Агай. Улуг шуулган.Буян-Бадыргының сөөлгү дүнези	1		
28	Ю.Кюнзегеш Саргатчай, Арат оглу ужуп унген. Ожук даштары. Тожу кижі хоорайда	1		
29	Шулукчунун орнукшулу ыржым шириин	1		
30	Тыва литературада чечен чогаал критиказы	1		
Делегей болгаш орус литература арыннары				
31	Э.Хемингуэй Ашак биле далай	1		
32	Т.Г.Шевченко Душ. Чагыг	1		
33	Р.Гамзатов Торээн дыл. А. Адаров Кошкун чон	1		
33	Литература амыдыралдын корунчуу	1		
34	Түңнел кичээл	1		

11-ги класстың тыва чогаал кичээлдеринин календарь-тематиктиг планы.

Өөредилге планы-биле шупту-68 шак. Неделяда-2 шак.

Программалар: 5-11 класстарга программалар, Кызы-2022.

Ному: Автору:Е.Т. Чамзырын, А.Х.Херел, М.Н.Ооржак. Тыва чогаал, Кызыл-2022ч

Өөредилге планы-биле шупту-34ш, неделяда-1 ш.

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Ай, хүнү	
			План	Факт
1	Эге сөс. Тыва литератураның амгы үе-чадазы	1		
2	К.К. Кудажы допчу намдары. «Уйгу чок Улуг-Хем»	1		
3	«Долуманың хуулгаазыны»	1		
4	Чогаал теориязы. Комедия – шии чогаалының бир хевири	1		
5	Е.Д.Танова. Дошкун чылдарның чазы.	1		
6	В. Монгуш. Каткы бажы каткан эвес	1		
7	Чогаал теориязы. Сатира, юмор жанрларының дугайында	1		
8	С.В. Козлова. Чаражын аар. Агы. Сыра	1		
9	Тыванын орус дылдыг чогаалчылары	1		
10	И.Г. Сафьянов, С.А. Евгений Сыгыг дегбээн торгу харны дувуландир	1		
11	М.Б.Доржу. Тыва аъттар. Ава суду	1		
12	А.А. Даржай. Далайны көрбээн мен. Дазыл	1		
13	Хемнер бирде...., Игил ызы	1		
14	Четкер четкизи	1		
15	Этниктиг тываларның чогаал делегейи	1		
16	Чинагийн Галсан. Дошкун чылдарның тоожузу	1		
17	В.Серен-оол. Сыгыттың аяны. Мээң Тывам			
18	Уильям Шекспир. Сонеттер. Ромео и Джульетта			
19	Э.Л. Донгак. Эрги хонаштар			
20	М.Б. Кожелдей. Часкы хаттар	1		
21	Ш.Д.Куулар. Баглааш.	1		
22	Чогаал теориязы. Чурумалдыг символ	1		
23	Иван Кузнецов. Эки турачы тыва кыстар	1		
24	Антон Үержаа. Ынак-тыр мен. Хараган.Хээлер	1		
25	М.М. Дуюнгар. Мөчөк ирей. Чалбак-Мыйыс	1		
26	Муса Джалиль Сөөлгу ыры. Хоругдаткан.	1		
27	Э.Мижит. Сээк. Ары.Шыйлашкын.Мергежилге. Дурбуушкуннун дуруму	1		
28	Дугуй. Аъттыг кижиги. Кайда силер? Кыйгы. Иенин ынакшылы	1		
29	Игорь Иргит. Ынакшылдын сулдези. Сылдызым сен.	1		
30	А.С.Бегзин-оол. Ачам биле Алаш хемим. Ачам чагыгы.	1		

	Философ			
31	Амгы тыва литературада херээжен шулукчулер.	1		
32	Алтыншаш Арбачакова. Кырган-авам тураскаалынга	1		
33	Мээн черлерим	1		
34	Амгы тыва шулук чогаалынын сайзыралы	1		